

detéből itélve eleink ős hazájukban a török népèkkel való elegyedéskor ismerték meg.¹ Az e tájon levő Szöllős nevű faluk nagy számából kétségtelen, hogy Árpád kori eleink azt rendesen fogyasztották s ennek bősége miatt a sert, melyről, mint a besenyei pap számára rendelt kegyes hagyományról a Várad Regestrumban² s mint | 1217 az esztergomi apátnak járó illetményről, egy másik oklevélben van említés,³ — kevésbbé | 1264 élvezhették, bár annak nevét is készen hozták új hazájokba. A pálinka ivást a név eredete szerint a szlávoktól tanulták el. A kunok ezenkívül még a maguk nemzeti italát, a bozát is élvezték, melyet kölesből és vízből sajtolás útján készítettek.⁴

5.

Foglalkozás, halászat, állattenyésztés, földmivelés, szőlő- és gyümölcsstermelés, ipar és kereskedés.

Az alföldi lakosság életmódja mindenütt egyhangú szokott lenni. Régebben azonban a vizek hoztak az emberek foglalkozásába némi változatosságot és élénkséget. Kivételt képezett természetesen a csekély számot tevő birtokos nemesség, mely maga személyesen semmiféle megélhetési foglalkozást sem űzött, elégnek tartván azt, hogy harczban és a törvényben szolgálja királyát s ennek

¹ Hunfalvy, M. o. ethnogr. 264.

² Bélnél, Apparatus 262.

³ Knauznál, i. m. I. 365.

⁴ Nic. Oláhi, Hungaria, Bélnél i. h.

fejében élvezze szolgálai munkájának gyümölcsét. Orosz írók, kik azon földet, mely eleink ős hazája volt, ismerik, állítják, hogy az itteni régi népek ős foglalkozása a halászat és vadászat volt. Különösen vadásztak a bölényekre és jávorszarvasokra, mely utóbbiakat tenyésztették is.¹ Alföldünk azonban erdő szükségben lévén, nagyobb vadakat, a szarvasok kivételével, alig szolgáltatott, s innét van, hogy az egyházi javadalmasok alapítványi leveleiben csupán a felvidékről találjuk a vadászokat megemlítve, még pedig elég sűrűn. Vidékünkön ilyenekről egyáltalán nincsen szó. A byzanczi történet-írók szerint a magyarok új földjükön, a folyók mentén halásztak s voltaképen ép' e célból foglalták el azok mellékeit. Erre azonban nem csak a folyók szolgáltak, hanem még inkább az azokkal összefüggésben levő nagy számú erek és tavak, mint a melyekben a halak inkább tenyészték és sokkal nagyobb bőségben találtak. Ezek adták a legkönnyebb és legbiztosabb jövedelmet a birtokosoknak s ezért történt, a X. századbéli Ibn Dásza szerint, hogy a magyarok a téli évszak beálltával általában a hozzájuk legközelebb eső folyó partjára húzódtak, hogy a telet halászással töltsék el, a mi ős hazájukban is fő foglalkozásuk volt s hogy az egyházak I. István korától kezdve folytonosan nagy kiterjedésű halas-tavakkal rendelkeztek vidékünkön és határunkban is. Ilyen halas-tavakról szólnak különösen az 1036. 1075. 1138. és 1408. évi adománylevelek, mint a melyekkel a mi tiszai rétünk borítva volt, a melyek helyén kezdetleges mivű háló-sulyok ma is igen nagy számmal találhatók. Ez adományozásokban mindenütt kiváló súly

¹ Századok, 1884. 532—5.

helyeztetik a halászatra. A levelek egynémelyikéből látjuk azt is, hogy a halászat céljaira már a XI. században rekeszeket állítottak fel őseink, hogy ily módon nemcsak a hal könnyebb kifogásáról, hanem a hal tenyésztéséről is gondoskodjanak. Más levelekben nemcsak a halastavak, hanem a halászok kunyhói, a tanyák,¹ is gondosan felsoroltatnak, annak jeléül, hogy a birtokosok a halászatot magokra nézve nagy becsűnek tekintették. Bertrandon de la Broquiére, ki 1433-ban utazott erre, írja, hogy „soha életében oly nagy és vastag folyóvízi halakat nem látott, mint a Tisza mellett, Szegeden.“

Galeoti e részben azt hagyta emlékezetül, hogy „Magyarország bővében van a legjobb halaknak. Különösen a Tisza annyira hal-dús, hogy a lakosságnál az a híre van, hogy azon folyónak csak két része áll vízből, egy része pedig halból“. De utána teszi mindjárt, hogy „ezt csak a köznép mondja. Hanem annyi áll, és azt gyakran láttuk szemeinkkel, hogy abba a folyóba soha se vetették meg a hálót hiába, mert mindig fogtak halat, még pedig nagyokat.“ Aztán leírja és dicséri a meny-halat, melyet Magyarországon kívül nem fognak.² Más egykorú írótól azt olvassuk, hogy a Tisza medréből, mikor a kocsisok itatás végett vizet merítenek, a vederben gyakran halat fognak ki. Különösen sok a harcsa, tok, csuka, mely néha ember nagyságra is megnő s mája igen izletes, a

¹ A tanya szó jelentése a legujabb korban megváltozott, mert ma már a külterületen levő gazdasági épületet s különösen az emberi lakásnak készült házat értik alatta, melyet még a mult századi köznyelv és városi jegyzőkönyveink állásnak neveztek.

² Galeoti, De dictis et factis. Matthiae regis, Schwandtner kiadása. Pars. II. cap. VI. 170—171.

potyka és a kecsége, mely nem nő ugyan nagyra, de igen kellemes jó ízű s más országokban szintén nem található.¹

Az állattenyésztésre térve át, őseink már itt találták a legszükségesebb gazdasági és házi állatokat, a mint azt a korábbi időből szóló leleteink kétségtelenül tanusítják. Már szólottunk a népvándorláskori lovak, juhok, szarvasmarhák, kutyák csontjairól, melyek főleg Mártélyon, Gorszán, a Szigetben és Dillinkán fordulnak elő. A szlávoknak ős idők óta szintén bőségesen voltak marháik.² A Szigetben felfedezett honfoglaláskori sírban az ember tetemei mellett a ló csontvázat is felleltük. I. István korában az e tájon uralkodó Ahtumnak töméntelen számú ménes lovai említetnek.³ Sz. Gellért pedig megrója a korabeli nemes urakat, hogy a lovak istállóin kívül semmihez sem értenek.⁴ Az 1075-ki, már többször hivatolt oklevél szerint Csongrád táján királyi ménes volt s Alpár vidékén egyéb lovak itatásáról is van szó. Ugyan ezen levélben a sertés nyájról is tétetik említés. Az 1075. és 1138.-ik ismeretes adománylevelekben vidékünkéről lovak, ökrök, tehének, juhok, sertések, tyukok, ludak, említetnek, melyekkel a föld népe szerzetes urainak adózott s melyek tenyésztésére tágas kövér legelőink és nagy kiterjedésű rétségeink különösen alkalmasak voltak. Legnagyobb gondot minden időben, természetesen, a lovak tenyésztésére fordítottak, mint a melyek egy, csaknem folytonosan hadi lábon álló nemzetre nézve a legelső rendű szükségletet

¹ Gr. Telekynél, Huny. kor. VI. I. 12—13.

² Jireček, Gesch. d. Bulg. 99.

³ Karácsonyi, Szent-Gellért pp. élete.

⁴ U. o. 213. l.

képezték s a melyek nagyobb részét télen-nyáron kün a mezőn, szabadon legelésző ménesekben tartották. Már Kálmán király megtiltotta, hogy a lovakat külföldre eladják.¹ Ide vonatkozólag a már említett Bertrandon írja a szegedi piacról, hogy „nagy mennyiségben lehet itt eladó vad lovakat kapni, melyeket jól össze tudnak fogdosni és szelidíteni. Valami különös látmány ezeket elnézni. Biztosítottak engem a felől, hogy ha valaki 3—4 ezer ilyen lovat akarna venni, Szegeden megkaphatná. Annyira olcsó az, hogy tíz magyar forintért igen szép, kosci elébe való lovat lehet kapni.“²

A földművelés annál könnyebben terjedt el őseink közt az új hazában, mert, Ibn Daszta értesítése szerint, ők már Feketetenger-parti és Volga-menti őshazájokban is foglalkoztak azzal, mit a törökkel közös származású műszavaink is igazolnak,³ bár ezek közt még több vall szláv eredetre (asztag, barázda, borona, gereblye, kapa, kasza stb.), annak jeléül, hogy az új hazában jó ideig a benszülött szlávok végezték a szántás-vetés munkáját, magok a magyarok pedig, azok is, kik a külföldi rabló kalandozásokból haza-haza tértek, főképen halász és pásztor életmódot folytattak. Ezt az Iratosi János által megőrzött hagyomány is igazolja, mely szerint t. i. „Mikoron Scythiából az mi nemzetünk kijött volt, az Tanais vizén átkelvén, Oroszországra és onnét Lengyelországra érkezhén, látván azt, hogy a lengyelek kertben szántának, felkiáltának, ezt mondván: Isten, Isten, igaz Isten, valaki vagy Te, ne adj nekünk ily szűk földet, hanem mezőkkel

¹ Kálmán végz. I. 76.

² Báránynál, i. m. okltár 17. l.

³ Hunfalvy, M. orsz. ethnogr. 264.

bővelkedő földet adj minékünk!¹ A termékeny mezőség rávezette elődeinket arra, hogy azon ne csak állataikat legeltessék. Különösen mikor látták, hogy az I. István és Gellért püspök által betelepített szerzetesek (Csanádon, Tömpösön, Szőregen) rendjök szabálya szerint magok is saját kézi munkájokkal hozzá láttak a földműveléshez s hogy az egyházi többi javadalmasok terjedelmes uradalmaikban szolgálkat és jobbágyaikat szántás-vetésre utasítják; minekutána a rabló kalandozásokkal ugy is fel kellett hagyniok: lassanként neki izeledtek a földművelésnek, melynél békés, szabad néphez illőbb foglalkozás úgy sincs s mely az itteni téres, kövér földeken gazdagon is jutalmazta a ráfordított munkát. Régiség leleteink a határban és a vidéken (Szeged-Óthalmon, Vas-kuton, Zentán²) az őrlőkövek, kaszák, sarlók, kapák, sőt Szegeden egy kölessel telt verem is, melyek önállóan, vagy az emberi csontvázak mellett fordulnak elő, szintén azt mutatják, hogy e korbeli eleink már földművelők is voltak. A gabna neműek közt valószínűen a búzát, melynek magvát már a dillinkai barbárkori sírokban találjuk, az árpát és kölest vetették, — melyet már a pannonok³ és a Tisza-menti szlávok (utóbbiak a rozst is különösen élték) természettek, — bár az 1075. és 1138.-ki oklevelek, melyek gabnát, kenyeret emlegetnek, egyenesen nem nevezik meg a gabnafajokat,⁴ ugy szintén a vidékünkéről és

¹ Iratosi, Az ember életének boldogul való igazgatása. Lőcse, 1641. Előszó.

² Dudás Gy. Bácsbodrogn. tört. társ. évkönyve 1887. 13.

³ Dio Cassius, XLIX.

⁴ Rómer Fl. szerint a buza és a rozst neve a XIII., a kölesé a XIV. századokban fordul elő először az okiratokban. (Magy. akad. ért. 1860—1. 346. l.)

határunkról szóló későbbi adománylevelek és adásvételi szerződések sem, noha a szántóföldeket csaknem mindenik első sorban kiemeli. Nevezetes, hogy a kukoricza név már a XV. sz. végén ismeretes volt nálunk, mert a Csanádi káptalan 1499. évi bizonyítványában már egy Kwkwricza György nevű királlysági jobbágy nevével találkozunk, a ki sokad magával a derek-egyházi hatalmaskodásban vett részt.¹

A gyümölcstermelés nyomaira még korábban és világosabban rátalálunk. Már az e vidéken élt gétáknál is el volt az terjedve,² a római császárok pedig a nem messze eső Pannónia, Felső-Moesia és Sirmium hegyeit ültették be szőlővesszővel. Ez utóbbit eleink már ős hazájokban, a törökkel együttélés idején, ismerhették, mert, mint említők, a szó eredete erre mutat, úgy hogy az új hazában, különösen Zalaváron,³ talált szőlővesszők előttök nem voltak ujdonságok. Sz-Gellért korában mindenesetre el volt terjedve vidékünkön a bortermő szőlő,⁴ sőt a gyümölcs termelés is, mert I. István király a csanyi tó környékén levő gyümölcsfák termésének hetedét ajándékozta a bakony-béli | 1036 szerzeteseknek; II. Gejza pedig a g.-szent-benedeki monostor számára egyebek közt szőlőket és szőlőműveseket is adományoz. A szőlő | 1075 elterjedésére mutatnak az erről elnevezett nagy számú földrajzi tárgyak a határban: Szőlős falu, Szőlő-halom (kettő), Szőlő-ér és a vármegyében

¹ Orsz. lt. dl. 20856.

² Strabón, Geografia. 1707. amsterdami kiad. I. 6, 467. l.

³ Arnulf császár levele Fejérnél, I. 220.

⁴ Karácsonyi, Sz.-Gellért élete, 214 l.

ismert hat, Szőlős nevű falu. Általában a gyümölcsfákról haza szerte sok falut neveztek el s azok nevei a XII—XIII. századbéli oklevelekben elég gyakran fordulnak elő.¹ Határunkban különösen szerepet játszott a körte, mely földrajzi elnevezéseinkben négy helyen szerepel, és a mogyoró, melyet Monyorós-Fécskés nevében találunk meg. Ezek azonban valószínűen vadon termettek s nagyobb mérvben elterjedve nem voltak; fejlettebb gyümölcsstermelésre — a szőlő kivételével — különösen e korban még gondolni sem lehet.

Ipar és kereskedelem tekintetében vidékünk e korszakban el volt maradva. Mert bár eleinknek a magok nomád életmódjoknak megfelelő iparuk már az ősz hazában is volt, minek bizonyossága az, hogy némely műszavaik (fonás, szövés, kötés) egy közös gyökből származtak a finn, vogul és ostyák népek megfelelő neveivel;² s bár fegyvereik s a ruhadíszek használata iparosokat föltételez; a mint hogy az egykorú Luitprand útján tudjuk is, hogy a beköltözött magyarok a telet fegyvergyártással és nyílkészítéssel töltötték s Csanádról a királyi íjj készítőik tényleg említetnek a későbbi levelekben;³ Szegeden pedig a XIV. századtól fogva a 1266 fejlettebb iparágak sűrű nyomaira találunk:⁴ ilyesminek írott emlékeit a mi területünkön azonban hiába keressük, úgy hogy az erzsébeti és az ur-népi templomok mellől előkerült, nemes fém ékszereket sem tekinthetjük itteni készítményeknek. Legfőleg a kenyér sütők, a főzők

¹ Römer, i. m. 317—344.

² Hunfalvy, M. orsz. ethnogr. 258.

³ Pesty Frigyes, M. akad. ért.-ek a tört. köréből 1879. VIII. 38.

⁴ Zsilinszky, Csongr. vm. tört. I. 141—147.

(Szerről, Kopáncsról) és a cserepesek (Kopáncsról, Órsról) említettnek e vidék iparúzóinak közül: míg a többi itteni lakosság kivétel nélkül ős-termelő volt, mely halakat, jószágot, gabnát szolgáltatott szerzetes földesurainak és ezenkívül még egy-némelyik szekerezett. Az agyag-ipar azonban, melyre a talaj alkalmas anyagot szolgáltatott és szolgáltat ma is, általában ép' úgy fel volt karolva, mint a szövés-fonás, mivel mindkettőre a mindennapi élet nélkülözhetetlen szükségai sarkalták a lakosokat, habár közép kori cserép edényeink, melyek közt a práter-kerti a hasonnemű iparczikkek közt legtöbb figyelmet érdemiel, semmi különösebb előhaladásról sem tesznek bizonyoságot. A sűrűn előforduló orsó és háló nehezékek azonban ez eszközök nagy elterjedését s a fonásnak és szövésnek házi iparképen üzését bizonyítják. A szerzetesek, minthogy határunkban monostorok nem léteztek, itt kevésbé működtek közre az iparágak meghonosításán és terjesztésén, s megelégedtek azzal, hogy itteni birtokaik jövedelmét, halak, gazdasági állatok és nyers termények képében huzzák. Ezért alig néhány egyszerű iparág említettik e vidékről: míg ugyan azon egyháziak felvidéki birtokaikon már szücsöket, esztergályosokat is tartanak — az 1138-ki oklevél szerint. A közép kori vezeték nevek, melyek egyébként a korábbi századokban nem léteztek s a későbbiekből is kevés számmal maradtak ránk, szintén kevés világosságot vetnek e kérdésre. Ipari vonatkozású a csomorkányi 51 lakos közt Cserepes egy,¹ Szekér- | 1469

¹ Így hívják nálunk ma is a tál, kanta és bögre készítő iparosokat. Fazéknak való tűzálló agyagunk nincs, s azért fazekasaink nem voltak és nincsenek.

jártó egy, Kalmár egy, Szabó három volt,¹ míg a Vásárhelyről megmaradt 12 vezetéknév- | 1516 ből csupán Szabó volt kettő.²

E szerint kétséget nem szenved, hogy a kevés számú és egyszerű iparczikkeket, melyekre a lakoságnak szüksége volt, a nomád őstermelő népek szokása szerint eleink is, jobbára magok házilag készítették el, valamint lakó házaikat és gazdasági eszközeiknek nagyobb részét is magok állították elő.

6.

Vallás, egyház, szellemi élet és erkölcsök.

Az a határtalan türelem, melylyel a pogány ős magyarok Géza fejedelem idején a keresztyén térítők munkáját elnézték és elősegítették, majd magok is sok ezeren az új hitet bevették, arról tesz bizonyosságot, hogy az ősi hit iránti buzgóság már ekkor meg volt fogyatkozva. Piligrin nassaui püspök azt írja nevezetesen a pápának, | 980 hogy a magyarok közt lakó nagy számú keresztyén foglyok, kikből áll a nép legnagyobb része, szabadon gyakorolhatják vallásukat, imaházakat építhetnek, gyermekeiket kereszteltethetik, szabadon járhatnak köztök a papok s a „pogányok olyan jó barátságban élnek a keresztyénekkal, hogy itt igazán betelik Ézsaiás jóslata, hogy a farkas együtt legel a báránnyal, és az oroszlán, mint az ökör, szalmát eszik, úgy annyira, hogy

¹ Orsz. lt. dl. 16985.

² U. o. dl. 22823.